

SZEMLE

SZABOLCSI BENCE: A VÁLASZÚT ÉS EGYÉB TANULMÁNYOK

(Akadémiai Kiadó, Budapest 1963.)

Szabolcsi Bence válogatott tanulmányainak kötete a szerző munkásságának csaknem négy évtizedét fogja át. (A Debussy-tanulmány 1925-ből való. Igaz, hogy a kötet anyagának zöme az 1950 és 1960 közti évtizedben keletkezett.) Hasonlóan széles a vizsgált történelmi korszakok, valamint a választott témák és vizsgálati módszerek köre is. Problémáit az európai zenekultúrának a késői renaissance-tól a 20. századig terjedő időszakából meríti, műfajai közt pedig a zeneszerzői arckép éppúgy megtalálható, mint a zeneszerzői alkotás egy-egy sajátos problémája; egy zenemű elemzése éppúgy, mint egy zenei típus teljes történelmi útjának fölvázolása, vagy akár a zenetörténet legáltalánosabb mozgástörvényeinek vizsgálata.

A kötet anyaga mégis oly egységes, hogy szinte összefüggő könyv benyomását kelti. Ez a benyomás nemcsak onnan adódik, hogy az egyes tanulmányok zenetörténeti rendbe állnak össze; hanem mindenekelőtt onnan, hogy egységes koncepció vonul végig rajtuk. A zenetörténet olyan törvényszerűségeiről van szó a könyv minden lapján, amelyek fölfedezése a 20. század legfontosabb zenetudományi tettei közé tartozik, és amelyek Szabolcsi Bence egész életművének a központi magvát alkotják.

Szabolcsi egyik legfőbb vezető gondolata, hogy a nagy művek és megalkotóik nem érthetők meg önmagukban, hanem csupán abban a viszonyban, amely őket a zenetörténet *tömegfolyamataihoz* fűzi. Nem egyszerűen arról van szó itt, hogy a nagy alkotásokban „folklorisztikus” elemeket kell keresgélni, hanem a zene tömeghasználatú formáinak ennél sokkal reálisabb, történetibb, dialektikusabb felfogásáról: arról, amit Szabolcsi azóta már híressé vált terminusai, a „zenei köznyelv”, a „makám-clv” képviselnek. Itt nincs merev határvonal valamiféle „naiv, őstermészeti” folklór és valamiféle misztikusan „csak-egyéni” műalkotás közt, hanem ami érdekes, az éppen a népi és az egyéni kölcsönös összefüggése, akár kapcsolatukról vagy éppen közös mozgástörvényeikről, akár pedig a kettőt egymástól megkülönböztető vonásokról van szó. Így tárja fel Szabolcsi kötete *Bach* művészetének népi elemeit, *Haydn*nek a magyar zenéhez fűződő kapcsolatait, *Mozart* és a népi színjáték viszonyát, a *Schubert*-i dal forrásait a kor tömegeinek érzésvilágában, a népzene funkcióját *Bartók* zenéjében, vagy adja, másrésztől, egy közhasználatú ritmusképlet (a *habanéra*) több évszázados történeti útjának a monográfiáját.

A zene népi hátterének ez a nem merev-„folklorisztikus”, hanem történeti-dialektikus kutatása egyben föltételezi, hogy a szerző nem áll meg egyes népi elemek merő regisztrálásánál, mert végső célja ezen keresztül is az, hogy

a zene és az élet viszonyát fejtsse meg. Az alapprobléma az ember történetileg meghatározott életviszonyai és ezekből fakadó gondolkodása, eszméi, törekvései. Ez konkretizálódik a tömegműfajok történetileg adott típusaiban éppúgy, mint a zeneszerzők hozzájuk adott viszonyában. De a tömegműfajok kérdése a problémának egy része csupán: ezeken messze túlmenően, vizsgálandó az adott kor egész eszmevilága, jellegzetes emberi magatartás-típusai, kifejeződések a kor gondolkodásában, művészetében, tehát a zene helyének és szerepének a meghatározása „az egységesnek: a társadalmi” az összefolyamatában. Ez a széles társadalom- és művelődéstörténeti horizont vezet Szabolcsinál a zene igazi értelmének a föltárásához, legyen szó akár *Gesualdoról*, akár *Stendhal* és *Rossini* viszonyáról, akár az ember és a természet helyéről *Bartók* világképében.

Mindebből önként következik, hogy Szabolcsi módszere nem statikus-„faktológikus”, hanem a zenetörténetet *mozgásában*, szakadatlan átalakulási folyamatában, az „ugyanaz” és a „más” dialektikus összefüggéseiben vizsgálja. E módszer kitűnő példája „*A zene történelmi hangváltásairól*” szóló tanulmány, amely rendkívüli tömörséggel, 22 oldalon foglalja össze az európai zene történeti útjának legfőbb állomásait és átalakulásainak törvényszerűségeit.

Ilyen eleven, széles horizontú, dialektikus történelemszemlélet nem születethetett a múlt iránti merő elvont, „historisztikus” érdeklődésből. Szabolcsi minden sorát az a szenvedélyes vágy táplálja, hogy *a zene mai, égetően időszzerű kérdéseiben* foglaljon állást és a jövő fejlődést segítse. A polgári modernizmus apologetái, eszméik igazolására, olyan történelemszemléletet alakítottak ki, amely a globálisan és elvont-technicista módon értelmezett „újszerűség” védelmében valójában a polgári magányérzet Gesualdotól Wagneren át Schönbergig és Webernig húzódó vonalát avatta a zenetörténet fő, előremutató vonalává. Amennyire téves, leszűkített, egyoldalú ez az elmélet, annyira harképtelen ellene a szocialista esztétika dogmatikus képviselőinek az elmélete is, amely viszont a „modernista elfajzással” egyszerűen a polgári zene kialakult, hagyományos rendszerét állítja szembe. A polgárnak a környező világgal való harmóniája vagy diszharmóniája, saját illúzióba vetett hite vagy azokból való kiábrándulása, végső fokon pedig a polgári konzervativizmus és a polgári modernizmus nemcsak ellentétet, hanem egységet is, összetrsztozó pólusokat képviselnek. A jövőt nem bennük, hanem *rajtuk túl* kell keresni. Ezért nagy jelentőségű Szabolcsi koncepciója, amely az európai zene egész történetében nem a válságban elmerülőket vagy a válságot negligálókat emeli piedesztálra, hanem azokat, akik a válsággal *szembenézve*, koruk mindennapjaiban gyökeresze és azokon mégis tülemelkedve tudtak, a polgári világképen belül is, annak kereteit szétfeszítő és a jövő felé mutató művészetet létrehozni. Ezért válhatott *Monteverdi* éppúgy, mint *Haydn* vagy *Liszt* a „jövő zenészévé”.

Szabolcsi tehát a polgári modernisták „kétségeesési vonalával” a nagy szembenézők, leküzdők és tülemelkedők markáns, „titáni” vonalát, Gesualdóval Monteverdit, Wagnerrel és Debussyvel a késői Lisztet és Muszorgszkijt, Schönberggel és Webernnel Bartókot szegezi szembe. Világossá válik, hogy amit egy *Leibowitz* vagy *Adorno* naivul „kompromisszumnak” nevez, az valójában egy teljesebb, gazdagabb, erőteljesebb művészet. Monteverdiben benne van Gesualdo, Bartókban Schönberg, de ugyanakkor mérhetetlenül több is annál: a válság érzete mellett a válság leküzdése és a válságon túlmutató új

birodalmak fölfedezése, az izolált Én mellett a tömegfolyamatok realitásának a fölismerése is.

Mindaz, amit a könyvről elmondhatunk, nagyszerűen összegződik a kötet legújabbkeletű, a maga egészében másutt még nem publikált és méltán névadó tanulmányában: „A válaszut”-ban. Kortörténet és zenetörténet, tömegművészet és egyéni alkotás vizsgálata nagyszerű polifóniában egyesül itt, hogy a rendkívüli kifejezőerejű stílus segítségével zendítse meg a kor él-ményeinek minden húrját. A válságban elmerülő Gesualdo, a válságot negligáló Gagliano, a válságon túlemlkedő Monteverdi, végül a jövő realitása a zene tömegfolyamataiban: mindez világosan napjaink zenészéhez szól, még a dedikáció nélkül is, amely tanulmányt nyíltan a „zeneszerző-barátok” figyelmébe ajánlja.

A kitűnően szerkesztett, kottapéldákkal és képanyaggal gazdagon illusztrált könyv külön értékei az önálló zenei mellékletek.

Maróthy János

TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: KLASSZIKUS ARCKÉPEK

Bp. 1964. Akadémiai Kiadó.

Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikusnak nem is olyan régen jelent meg *Vallástörténeti Tanulmányok* (Bp. 1959¹) c. több mint ötszáz oldalas, évtizedek alkotómunkájának gazdag termését összegyűjtő tanulmánykötete. Most a szerző újabb összefoglaló művével jelentkezik, s ez a könyv szintén egy hosszabb periódus eredményeit regisztrálja, ezúttal azonban nem vallás-, hanem irodalomtörténeti síkon. Ebből következik, hogy a két mű jellege bizonyos mértékig különbözik egymástól, hisz mindkettő a társadalmi tudatforma két egészen más, bár főleg az ókorban szorosan érintkező területét vizsgálja. Trencsényi-Waldapfel két tanulmánykötete azonban egyéb szempontból is eltér egymástól. Míg a *Vallástörténeti Tanulmányok* írásai hatalmas filológiai apparátussal ellátott, a legapróbb részletmozzanatokra is kitérő elemző tanulmányok voltak, addig a *Klasszikus arcképek* egyes portréi általában csak a legfontosabb bibliográfiai utalásokat tartalmazták, egy-egy antik író vagy költő átfogó jellemzését adják, azaz -- mondhatnók így is -- elsősorban népszerűsítő jellegű írások. A népszerűsítő jelleg azonban ebben az esetben nem jelent engedményt a tudományosság rovására, s ez a mű egyik alapvető pozitívuma. Napjainkban ugyanis, amikor sajnos elszaporodtak az antikvitás klasszikusainak alkotásai elé írt olyan bevezetések, tanulmányok, amelyeknek nincs meg a kellő tudományos megalapozottságuk, s erősen szubjektív hangúak, igen jelentősek azok az írások, amelyek valóban hitelesen tárják fel egy-egy kor legjellemzőbb tendenciáit, egy-egy kimagasló költői vagy író alkotó tevékenységét, annak legrejtettebb mélységeit. Trencsényi-Waldapfel Imre népszerűsítő jellegű írásaiban rendkívül magával ragadó stílussal teszi ezt, s így az ókor kimagasló értékeinek széles körben való terjesztése terén megkülönböztetett hely illeti meg őt. A *Klasszikus arcképek* már csak ezért is méltán sorakozik fel jelentőségében a *Vallástörténeti tanulmányok* mellé.

Ezzel azonban még keveset mondtunk a kötet értékéről. Nem szoltunk arról, hogy bizonyos mértékig hiánypótló szerepet is betölt. A negyvenes évek